

gemeente S. Mauritskerke

BENAMING DER ADMINISTRATIE

van de Diaconie Armen BI

LEENSTJAAR 18 56

Getal der bedeelden, die	UITG					
<table border="1"> <tr> <td data-bbox="320 691 441 819">gedurende</td> <td data-bbox="441 691 592 819">in den loop</td> <td data-bbox="592 691 743 819">van het</td> </tr> </table>	gedurende	in den loop	van het	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="743 691 1008 819"></td> <td data-bbox="1008 691 1260 819"> VOOR ONDE ALLERLI </td> </tr> </table>		VOOR ONDE ALLERLI
gedurende	in den loop	van het				
	VOOR ONDE ALLERLI					

**De tabellen van onderstand: een statistiek
van bedeeden en bedeling, 1854-1964**

A.L. Kort

INHOUD

INLEIDING	107
1 HISTORISCHE SITUERING	108
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	109
Formele grondslag en uitvoeringsbesluiten	109
Procedure	109
3 VISUELE KENNISMAKING	110
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	146
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	146
Gerelateerde en toetsingsbronnen	147
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	148
NOTEN	151
BIJLAGEN	153
A Vindplaatsen	153
B Gedrukte bronnen	153

INLEIDING

De Armenwet van 1854 bepaalde onder meer dat alle weldadigheidsinstellingen, namelijk burgerlijke, kerkelijke, particuliere en gemengde, jaarlijks aan het gemeentebestuur opgave moesten doen van het aantal door hen ondersteunde armen. Verder moesten ze inlichtingen verstrekken over het verloop van hun inkomsten en uitgaven. Al deze gegevens moesten worden genoteerd op standaardformulieren, tabellen van onderstand genoemd, die binnen een door de minister vastgestelde termijn moesten worden ingeleverd. De tabellen bevatten een schat aan informatie, niet alleen over de aantallen bedeeden, maar tevens over de duur en de aard van de hulpverlening, de totale kosten en de financiering van de onderstand.

Met behulp van de gegevens uit deze bron waren de gemeentebesturen in staat een jaarlijks verslag over de armenzorg uit te brengen, dat als apart hoofdstuk in de gemeentelijke jaarverslagen werd opgenomen. Op basis van deze verslagen maakte het provinciebestuur dan weer voor de provincie als geheel een verslag dat onder het hoofdstuk 'armwezen' in de provinciale verslagen werd afgedrukt. Deze provinciale verslagen lagen ten grondslag aan de Verslagen omtrent het Armwezen, die ieder jaar door de regering aan de Staten-Generaal werden uitgebracht.¹ Vanaf 1903 gaf het ministerie van Binnenlandse Zaken de gegevens door aan het Centraal Bureau van de Statistiek, dat vanaf 1905 een jaarlijkse armenzorgstatistiek uitbracht.

Dit broncommentaar is gebaseerd op gedetailleerd onderzoek naar de beschikbare bronnen in Zuid-Beveland. Dat zou een beperking kunnen inhouden, maar er is nauwelijks reden om aan te nemen dat de (organisatie van de) armenzorg op Zuid-Beveland afweek van die elders in het land. Net als in de meeste tot nu toe onderzochte gebieden waren het op Zuid-Beveland de burgerlijke armbesturen en hervormde diaconieën die in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw het grootste deel van de armenzorg voor hun rekening namen. Ook op Zuid-Beveland zouden de burgerlijke armbesturen vanaf de eeuwwisseling de grootste armbesturen worden. Zij waren net als alle andere armenzorginstellingen verplicht te werken met uniforme tabellen van onderstand, die binnen een wettelijk voorgeschreven termijn ingeleverd dienden te worden.

1 HISTORISCHE SITUERING

Met de Armenwet van 1854 waren alle armenzorginstellingen verplicht de gegevens over hun armenzorg te openbaren in uniforme tabellen. Armbestuurders die hieraan niet voldeden, kregen een geldboete opgelegd.² Wie echter denkt dat na 1854 alle instellingen hun statistieken of tabellen van onderstand ieder jaar opstuurden, komt bedrogen uit. Ook in de tweede helft van de negentiende eeuw en zelfs in het begin van de twintigste eeuw waren er kerkelijke besturen die weigerden de gevraagde gegevens te verstrekken. Zo weigerde het katholieke armbestuur van 's Heerenhoek (Zeeland) in 1901 de formulieren in te vullen, simpelweg omdat ze naar eigen zeggen geen tijd hadden voor een dergelijke administratieve rompslomp. Tot een sanctie kwam het niet. De Zeeuwse gemeenten kregen in 1904 van Gedeputeerde Staten te horen dat ze zich moesten bepalen tot *een beleefd verzoek* aan de kerkelijke instellingen om hun bedelingscijfers te verstrekken.³

Met de hervormde diaconieën was het niet veel anders gesteld. Toen de hervormde synode in 1892 op verzoek van de 'Vereeniging voor de Statistiek in Nederland' de plaatselijke gemeenten aanspoorde medewerking te verlenen aan een onderzoek naar de diaconale armenzorg in het land, zonden slechts vijftien van de ruim 1300 kerkenraden een antwoord in.⁷ Of de situatie na 1912 verbeterde, valt te betwijfelen. Er zijn sterke aanwijzingen dat ook na de inwerkingtreding van de nieuwe armenwet in 1912 vele kerkelijke instellingen nalatig bleven in het verstrekken van gegevens die nodig waren voor het samenstellen van een betrouwbare armenzorgstatistiek.⁴

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag en uitvoeringsbesluiten⁵

De formele grondslag van de tabellen van onderstand vindt men in de Armenwet van 1854 (*Staatsblad* nr. 100). Artikel 10 verplichtte de besturen van alle armenzorginstellingen gegevens te verstrekken over het aantal bedeeden, de bronnen van hun inkomsten, het verloop van hun uitgaven; dit alles ten behoeve van het verslag bij artikel 195 van de Grondwet.

De Armenwet van 1912 bevestigde de verplichting die de armbesturen in dit opzicht hadden. Nadere instructies voor een juiste invulling van de gestandaardiseerde tabellen zijn in verschillende circulaire terug te vinden, zoals die van 8-1-1855 (*Aanwijzing omtrent de inrigting der nota's betrekkelijk den aard, het doel, den inwendigen toestand enz. der instellingen van weldadigheid*) en 1-2-1898 (*Wijziging verslag aangaande verrichtingen van het Armbestuur 1898*). Verder werden in verschillende Koninklijke Besluiten (nr. 218 van 25-1-1868, nr. 264 van 18-7-1912, nr. 322 van 1-9-1926 en nr. 340 van 11-2-1936) wijzigingen met betrekking tot de vorm en de indeling van de tabellen van onderstand voorgeschreven.

Procedure

De Armenwet van 1854 dwong de plaatselijke armbesturen ieder jaar tot het nauwgezet invullen van de tabellen van onderstand. Vóór een bepaalde datum - in Zeeland 15 maart - moesten ze in het bezit zijn van het gemeentebestuur, die de gegevens onder meer gebruikte voor het samenstellen van het gemeentelijk jaarverslag. De tabellen werden vervolgens aan het college van Gedeputeerde Staten opgestuurd, dat ze op zijn beurt weer aan de minister doorstuurde. Het gemeentebestuur (of in de grote steden vanaf 1912 de armenraad) moest erop toezien dat de vele plaatselijke armenzorginstellingen hun taak naar behoren vervulden. Daarom moesten alle tabellen, voordat ze aan Gedeputeerde Staten werden opgestuurd, voorzien zijn van een uitgebreide memorie van toelichting, waarin onder meer moest worden aangegeven wat de (oorzaken van de) belangrijkste verschillen waren tussen de gegevens van het huidige en die van het voorgaande jaar.

3 VISUELE KENNISMAKING

De tabellen van onderstand zijn wat vorm en indeling betreft meermalen veranderd.

Het belangrijkste verschil tussen de tabellen zoals die vanaf 1854 tot ongeveer 1900 in gebruik zijn geweest en de latere, betreft vooral de mate van detaillering. Bevatten de eerstgenoemde tabellen algemene informatie over de bedeling en de bedeelden, in de twintigste-eeuwse tabellen is deze informatie aanzienlijk gespecificeerd.

Hieronder geven we eerst een overzicht van de tabellen uit de tweede helft van de negentiende eeuw om vervolgens stil te staan bij de belangrijkste wijzigingen die vanaf de eeuwwisseling werden doorgevoerd.⁶ Voor 27 verschillende instellingen van weldadigheid waren aparte tabellen gemaakt. De instellingen werden conform de Armenwet onderscheiden in:

- A. burgerlijke, dat wil zeggen staats-, provinciale, gemeentelijke en gemengde instellingen (tabellen nrs. 1 tot en met 9)
- B. kerkelijke (tabellen nrs. 10 tot en met 18)
- C. particuliere (tabellen nrs. 19 tot en met 27)
- D. gemengde (tabellen nrs. 28 tot en met 36).

Elk van deze instellingen kent weer een zelfde onderverdeling in:

- besturen voor huiszittende armen
- genootschappen belast met de verlening van onderstand aan 'scharmele' armen
- commissies of verenigingen belast met de uitdeling van levensmiddelen en brandstof in de wintermaanden
- genootschappen belast met onderstand aan behoeftige kraamvrouwen
- armenhuizen (zoals weeshuizen, gestichten voor ouderen en hofjes)
- gast- of ziekenhuizen
- gestichten voor geesteszieken
- instellingen tot werkverschaffing aan behoeftigen in speciaal daartoe ingerichte werkplaatsen
- andere instellingen tot werkverschaffing.

Iedere tabel bevat informatie over het aantal bedeelden of verpleegden en de inkomsten en uitgaven van de betreffende instelling. Tabel nummer 1, bedoeld voor de burgerlijke armbesturen belast met de bedeling van huiszittende armen, kende de volgende indeling (zie afbeelding 1a en 1b):

De tabel is verdeeld in drie grote categorieën, namelijk het aantal bedeeden, de uitgaven en de inkomsten (ontvangsten). Hierna volgt nog een kolom ten behoeve van de 'Aanmerkingen'. Achtereenvolgens wordt van links naar rechts in kolommen de volgende informatie gegeven:

1. Bij het aantal bedeeden
 - het aantal permanent ondersteunden
 - het aantal tijdelijk ondersteunden
 - het totale aantal ondersteunden

2. Bij de uitgaven
 - voor het onderhoud van gebouwen, grond
 - voor onderstand van allerlei aard, opgesplitst naar uitgaven in geld en in natura
 - voor aflossing en rente
 - voor belegging van gelden
 - voor andere uitgaven
 - het totaal aan uitgaven

3. Bij de inkomsten
 - uit bezittingen
 - uit erfenissen, legaten en schenkingen
 - uit collecten en inschrijvingen
 - uit subsidies, opgesplitst naar herkomst, namelijk van andere instellingen van weldadigheid, van gemeenten en van de provincie of staat
 - uit opgenomen geld
 - uit de opbrengst van verkopen
 - opgave van het kasgeld op 1 januari
 - opgave van verschillende ontvangsten
 - totaal aan inkomsten.

De tabellen die de kerkelijke en particuliere armbesturen moesten invullen bevatten aanzienlijk minder kolommen. Net als de burgerlijke instellingen moesten ze een opgaaf verstrekken van het totale aantal permanent en tijdelijk bedeeden. Het overzicht van hun inkomsten en uitgaven was echter veel minder gedetailleerd. In de rubriek 'inkomsten' hoefden ze alleen te vermelden wat aan collecten en subsidies was binnengekomen, terwijl de uitgaven slechts gespecificeerd werden in 'onderstand' (geld en natura) en 'kosten van beheer' (zie afbeelding 2).

In de loop van de negentiende eeuw zijn de tabellen verscheidene malen gewijzigd. Zeker de tabellen die de burgerlijke armbesturen moesten invullen, werden naarmate de jaren verstreken uitgebreider en bevat-

ten steeds meer gedetailleerde informatie over de bedeelden. Zo werden vanaf het verslagjaar 1867 de bedeelden onderscheiden in gezinshoofden en alleenstaanden en werd gekeken of de behoeftige werd bedeed door de instellingen in de geboorteplaats of in de verblijfplaats (zie afbeelding 3a, 3b en 3c, 4a en 4b). Vanaf 1870, toen het onderstanddomicilie gewijzigd werd, was het niet langer de geboorteplaats van de bedeede, maar diens woonplaats die voor de kosten moest opdraaien.

In 1898 ondergingen de tabellen van onderstand enkele belangrijke veranderingen. Het onderscheid dat in 1854 werd gemaakt tussen huiszittende en schamele armen kwam te vervallen. Naar het oordeel van de minister was het onderscheid gekunsteld en bleek het in de praktijk onmogelijk onderscheid te maken tussen beide categorieën. Voortaan zouden beide armbesturen worden gezien als *besturen tot bedeeeling van armen*.

De belangrijkste wijziging die in de tabellen werd doorgevoerd, betrof de groep bedeelden die nu werd onderscheiden naar (zie afbeelding 5a-5d):

- uitkeringsduur (permanent of tijdelijk waarbij, voor de laatste groep moest worden vermeld het totale aantal weken dat ze waren bedeed)
- burgerlijke status: gezinshoofd, gezinslid of alleenstaand
- geslacht
- leeftijdscategorie (beneden 20 jaar, van 20 tot 40 jaar, van 40 tot 60 jaar en boven de 60 jaar)
- oorzaken van de armoede: ziekte of lichaamsgebreken, ouderdom, dood van de kostwinner, drankmisbruik en tenslotte andere oorzaken.

Deze ‘Statistiek der bedeelden’ die als bijlage aan de tabellen van onderstand was toegevoegd, was uniform. Burgerlijke, kerkelijke en particuliere instellingen kregen identieke formulieren voorgelegd.⁷

De nieuwe Armenwet uit 1912 leidde wederom tot de introductie van nieuwe tabellen van onderstand (zie afbeeldingen 6a-6c en 7a-7c). Een van de belangrijkste oogmerken van de wet was de bevordering van de onderlinge samenwerking tussen de verschillende openbare, kerkelijke en particuliere armenzorginstellingen, al was het maar om dubbele bedeeeling te voorkomen. In de grotere gemeenten werden daarom armenraden opgericht, waarin burgerlijke, kerkelijke en particuliere armbesturen waren vertegenwoordigd. Overigens was toetreding tot de armenraad vrijwillig. Armbesturen mochten zelf beslissen of ze toetraden. Aangezien de nieuwe tabellen praktisch ongewijzigd tot 1965 in gebruik bleven, is het van belang er op deze plaats nader op in te gaan. De tabellen waren,

in overeenstemming met de geest van de nieuwe armenwet, niet langer gekoppeld aan een specifieke weldadigheidsinstelling, maar hadden betrekking op de aard van de verleende onderstand. Er waren aparte tabellen voor instellingen met onderstaande taken of die anderszins hulp verleenden:

- ondersteuning in geld en levensbehoeften
- verstrekking van kleding, levensmiddelen en brandstoffen
- verschaffing van werk
- beschikbaarstelling van huisvesting in vrije woningen of in woningen tegen verminderde prijs
- exploitatie van armenhuizen (weeshuizen, bejaardentehuizen en dergelijke)
- uitbesteding van personen in gestichten en in gezinnen
- verstrekking van kosteloze medische hulp (inclusief wijkverpleging)
- verzorging van maatschappelijk werk voor zieken en kraamvrouwen (inclusief huishoudelijke hulp, verstrekking van kunstledematen, brillen en dergelijke)
- beheer van klinieken voor zuigelingen
- verstrekking van schoolvoeding en schoolkleding
- verzorging van verwaarloosden en gevallen
- beheer van nachtopvangcentra.

De tabellen bedoeld voor de armbesturen die zich voornamelijk bezighielden met bedeling aan huiszittende armen bevatten met name over de bedeelden gedetailleerde informatie. Ze worden onderscheiden naar:

- burgerlijke status: gezinshoofd of alleenstaand
- geslacht
- duur van de ondersteuning: drie maanden of langer; korter dan drie maanden
- leeftijd: beneden 21 jaar; van 21 tot 50 jaar; van 50 tot 65 jaar en van 65 jaar en ouder
- oorzaken armoede: dood of vertrek kostwinner, ziekte/ongeval, werkloosheid, zwangerschap, andere oorzaken
- wijze van onderstand: geld, levensbehoeften, losse giften, uitbesteding in gezinnen/gestichten, verpleging in ziekenhuizen.

Instellingen die zich bezighielden met werkverschaffing moesten niet alleen allerlei gegevens verstrekken over de tewerkgestelden, maar kregen ook vragen voorgelegd over het werk dat de bedeelden moesten verrichten: waaruit bestond het werk? Werd er ook land- of tuinarbeid verricht? Hoe hoog waren de lonen en op welke wijze werden ze uitbetaald? Werden er naamregisters bijgehouden van de behoeftigen aan wie werk was verschaft?

In dezelfde tabellen moesten de arbesturen nauwkeurig aangeven hoe het met de financiën was gesteld. De uitgaven voor ondersteuning moesten worden gesplitst in:

- ondersteuning met geld of levensbehoeften
- ondersteuning met losse giften
- uitbesteding in gestichten
- uitbesteding in gezinnen
- verpleging in ziekenhuizen
- ondersteuning van passanten.

Ook de inkomsten dienden te worden gespecificeerd en wel in inkomsten uit:

- kapitaalbezit (rente, pacht, huur etc.)
- vrijwillige bijdragen zoals collecten, contributies en inschrijvingen
- subsidies, onderscheiden naar herkomst
- bedragen die terugontvangen waren voor de bedeling van behoeften.⁸

1a en 1b

Tabel nr. 1 voor de
burgerlijke armbe-
sturen belast met de
bedeling van huiszit-
tende armen, 1856.

GEMEENTE *S. Huiszittende Armen*
BENAMING DER ADMINISTRATIE
Algemeene Armen
DIENSTJAAR *1856*

№ 1.

BESTUREN VOOR HUISZITTENDE ARMEN,

BEHOORENDE TOT DE

INSTELLINGEN VAN WELDADIGHEID,

bedoeld bij letter *a* en *d* van art. 2 der wet van den 28^{ten} Junij 1854,
(Staatsblad no. 100.)

GETAL DER BEDEELDEN, DIE		UITGAVEN								
Totaal der bededen.	Voor onderhoud van gebouwen, gronden, meubelen en andere bezittingen; de verdere lasten waarmede de eigendommen en inkomsten bezwaard zijn, en voor alle kosten van beheer.	VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEY AARD.		Voor aflossing en renten van opgenomen gelden.	Voor belegging van gelden, hetzij op hypotheek, hetzij door aankoop van vaste goederen of effecten, hetzij op eenigerhande andere wijze, en voor de op de aankochte effecten verschenen en bijbetaalde renten.	Verschillende uitgaven.	TOTAAL.	Inkomsten van bezittingen van allerlei aard en toegekende regten.	Erfstellingen, legaten en schenkingen.	Collecten, inschrijvingen en andere in de vorige kolom niet begrepen vrijwillige bijdragen.
		In geld uitgereikt.	Geldswaarde vanal hetgeen op andere wijze dan in geld is uitgereikt of verstrekt.							
43 43	741 372	111 05	530 99	196 10	1400 00	2979 53	2301 43	9 30		

Opgemaakt door Amman
van J. Heeren en Kerke den

get. /

ONTVANGSTEN.

SUBSIDIEN VAN		Oppeno- men gelden.	Bedrag der erlangde aflos- sing van hypotheken; der ontvangen kooprijzen wegens vaste goederen en te gelde gemaak- te inschulden, effecten of andere bezit- tingen, en der daarop verschene en ontvangen renten.	Bedrag der gelden, op 1 Januarij van het dienstjaar in kas.	Verschil- lende ontvang- sten.	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
Andere instellin- gen van wel- dadigheid.	Gemeen- ten.						
30	40 00	120 00	192 72	2663 44			<p><i>Verschillende Uitgaven</i></p> <p><i>Uitgave aan den Nieuw Hermend en Diaconie Kerke te S. Herenhoek Kerke / 200. - Aan den Herenwoon en di aconie Kerke te S. Herenhoek / 600. 00 en Aan den Roomsche Catholyke Kerke Kerke aldaar / 600. 00</i></p> <p><i>geteekend door den Algemeenen Secretaris</i></p> <p><i>15 Maart 1857</i></p> <p><i>Jan Jermut</i></p> <p><i>Jaac L. Boorman</i></p>

Gemeente *S. Herwardskerke*

BENAMING DER ADMINISTRATIE *Herwardse Diaconie Armen* **BESTUREN VOOR HUISZITTEN**

DIENSTJAAR *18 56*

bij letter *b* van art. 2

Getal der bedeeden, die			UITGAVEN				TOTAAL.	Collecten, inschrijvingen en andere vrijwillige bijdragen.
gedurende het geheele jaar onafgebroken zijn bedeed.	in den loop van het dienstjaar slechts ééns of meermalen tijdelijk zijn bedeed.	TOTAAL der bedeeden.	Voor kosten van beheer.	VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD.				
				In geld uitgereikt.	Geldswaarde van al hetgeen op andere wijze dan in geld is uitgereikt of verstrekt.			
<i>34</i>	<i>45</i>	<i>79</i>	<i>10 00</i>	<i>1433 00</i>	<i>1227 00</i>	<i>2670 00</i>	<i>1317 35</i>	
<p><i>Opzemaakt te S. Herward</i></p> <p><i>De</i></p>								

2
Tabel nr. 10 voor de kerkelijke arm-
besturen belast met de bedeling van
huiszittende armen, 1856.

№ 10.

ONTVANGENDE ARMEN, behoorende tot de instellingen van weldadigheid, bedoeld
t. 2 der wet van 28 Junij 1854 (Staatsblad no. 100.)

ONTVANGSTEN.						AANMERKINGEN.
SUBSIDIEN VAN					TOTAAL.	
Andere instellingen van weldadigheid.	Gemeenten.	Provincien of van den Staat.				
35	200 00	"	"	"	1517 35	
<i>gemaakt den 15 Maart 1857</i>						
<i>De Administrateurs Dierken</i>						
<i>get. (C. Westraer)</i>						

3a, 3b en 3c

Tabel nr. 1 voor de
burgerlijke armbe-
sturen belast met de
bedeling van huizit-
tende armen, 1868

TABEL n^o. 1.

behoorende bij het besluit van den Minister van
Binnenlandsche Zaken van den
25^{sten} Januarij 1868, n^o. 218, 7^{de} afdeling.

Gen. Amdantun
69

BESTUREN VOOR HUISZITTENDE ARMEN,

behoorende tot de instellingen van weldadigheid bedoeld bij
litt. *a* en *d* van art. 2 der wet van den 28^{sten} Junij 1854
(*Staatsblad* n^o. 100).

GEMEENTE

Heer Hendricksekerke / Heer Hendricksekerke

Onderstaand

GETAL ARMEN IN DE GEMEENTE VERBLIJVENDE, DIE ZIJN ONDERSTANDE

gedurende het geheele jaar onafgebroken,						alleen gedurende den winter		
en domicilie van onderstand hebben of geacht worden te hebben				voor rekening van het Rijk, als:		en domicilie van onderstand hebben te hebben		
in de verblijfplaats, als:		in andere gemeenten, als:		hoofden van huisgezinnen.		hoofden van huisgezinnen.		hoofden van huisgezinnen.
hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	hoofden van huisgezinnen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1	3	—	—	—	—	10	1	

Uitgaven.

Voor herstelling, onderhoud en verdere lasten van roerende- en onroerende bezittingen, en voor alle kosten van beheer. (b)	Voor onderstand van allerlei aard, zoo in geld als in geldswaarde verstrekt aan armen, die in de gemeente verblijven,						Optelling der kolommen 2 tot en met 7.	Teruggaaf uit de fondsen der armbesturen van voorschotten over het dienstjaar gedaan voor onderstand van armen, die in de gemeente domicilie van onderstand hebben.	aan andere gemeenten of daarin gevestigde instellingen van weldadigheid.	aan de gemeentekas krachtens art. 26, 2de lid, art. 46, 2de lid en art. 67, 1ste lid der armenwet.	Voor werkverschaffing aan armen, zonder aftrek van de opbrengst van het werk. (d)
	en domicilie van onderstand hebben of geacht worden te hebben				voor rekening van het Rijk.						
	in de verblijfplaats.		in andere gemeenten.		in gezonden toestand.	in ziekte.					
	in gezonden toestand. (c)	in ziekte. (e)	in gezonden toestand. (c)	in ziekte. (e)	in gezonden toestand. (c)	in ziekte. (e)	8.	9.	10.	11.	
262.66	005.63	—	110.50	—	—	—	1004.10	276.69	—	—	

Ondersteunden.

ONDERSTEUND,				TOTAAL.		AANMERKINGEN.
de den winter of slechts nu en dan ééns of moermalen,				Hoofden van huisgezinnen.	Eenloopende personen.	
stand hebben of geacht worden te hebben		voor rekening van het Rijk, als:				
in andere gemeenten, als:		hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	(Optelling der kolommen 1, 3, 5, 7, 9 en 11.)	(Optelling der kolommen 2, 4, 6, 8, 10 en 12.)	
hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	11.	12.	13.	14.	
4	2	—	—	15	6	

Uitgaven. (a)

Voor werkverschaffing aan armen, zonder aftrek van de opbrengst van het werk. (d)	Voor subsidien aan andere instellingen van weldadigheid.	Voor renten van opgenomen of verschuldigde kapitalen.	Voor aflossing van kapitalen, belegging van gelden, door aankoop van wissels, goederen of effecten, door vestiging van hypotheeken of op andere wijze, met inbegrip der kosten van aankoop en der bijbetaalde op de aangekochte effecten verschenen renten.	Nadoelig saldo van vorige dienstjaren. (e)	Alle in de vorige kolommen niet begrepen uitgaven. (f)	Optelling der kolommen 1 en 8 tot en met 16.	Van den gezamenlijken onderstand in kolom 8 vermeld, is verstrekt		AANMERKINGEN.
							in geld.	op andere wijze of in natura tot een geldswaardig bedrag van:	
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	
—	—	—	—	—	—	1507.46	2015.95	710.60	

Renten van effecten en uitstaande kapitalen, huur en pachtgelden, opbrengst van hakhout, veldvruchten, cijnsen, thijnsen en alle andere inkomsten van bezittingen en toegekende regten.	Erfstollingen, legaten en schenkingen, in den zin van het Burgerlijk Wetboek.	Collecten, inschrijvingen en andere niet begrepen giften en bijdragen.	Subsidien van:			Opgenomen gelden.	Aflossing van hypotheeken, kooprijzen van verkochte roerende goederen, te geds gemaakte effecten, inschulden en andere bezittingen, <i>zaet</i> inbegrip der bij de inning ontvangen renten.	Onderstand van de bedeeiden zelve of van hunne bloed- of aanverwanten terugontvangen. (Art. 52 der armenwet.)	Gelden terug ontvangen over het dienstjaar wegens voorschotten (kolommen 4-7 der uitgaven) voor armen, die in andere gemeenten domicilie hebben en die voorrekening van het Rijk zijn ondersteund.	Opbrengst van de door werkverschaffing (kolom 11 der uitgaven) verkregen en verkochte voorwerpen.
			andere instellingen van weldadigheid.	gemeenten.	provincien.					
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1250.19	—	—	—	—	—	—	—	—	110.50	—

(a) In de verschillende kolommen van uitgaven te brengen het bedrag van hetgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen, in de rekening der instelling over het dienstjaar als uitgaaf is verantwoord.

(b) Onder kosten van beheer worden verstaan de beloningen van beampten en bedienden, schrijfbehoeften, druk- en bindwerk, kosten van vergaderingen en dergelijke.

(c) Onder den onderstand ook te begrijpen de kosten van besteding of verpleging van armen bij bijzondere personen en in Godshuizen, ziekenhuizen of krankzinnigengestichten, voor zooverre die kosten ten laste van het armbestuur zijn.

Indien splitsing van den onderstand in *gezonden toestand* en in *ziekte* niet mogelijk is, dan moet al het verstrekte worden gebracht in de kolommen in *gezonden toestand* (n^o. 2, 4 en 6).

Voorts in de kolommen 2-7 der uitgaven te brengen al wat aan de armen gedurende het dienstjaar is uitgereikt, *met inbegrip*, voor zooveel het ver-

strekte niet in geld maar *in natura* of daarvoor *eerst* na den afloop van het dienstjaar en in de rekening over het dienstjaar als hetgeen in het dienstjaar is betaald voor de armen uitgereikte, dat in de rekening gaaf is verantwoord.

Onder vorstrekkingen in geldswaarde zijn

(d) Onder uitgaaf voor werkverschaffing over het dienstjaar is verantwoord als uitgaaf werktuigen, gereedschappen, arbeidsloon zigtens en voor alles wat verder voor dit

(e) Hier alleen te brengen hetgeen in de rekening is uitgereikt, met inbegrip, voor zooveel het ver-

ontvangsten. (g)

11.	Voordeelig saldo van vorige dienstjaren. (h)	Alle in de vorige kolommen niet begrepen ontvangsten. (i)	Optelling der kolommen 1 tot en met 13.	Bij het opmaken van de tabel is over het dienstjaar					AANMERKINGEN.
				nog verschuldigd, wegens onderstand of verpleging,			nog te vorderen wegens voorschotten voor rekening van het Rijk, of ten behoeve van armen, die domicilie van onderstand hebben of geacht worden te hebben in andere gemeenten.		
				in Godshuizen, ziekenhuizen of krankzinnigengestichten in de gemeente.	elders verstrekt aan armen die domicilie van onderstand hebben in de gemeente.	aan de gemeente, krachtens art. 26, 2de lid, art. 46, 2de lid en art. 67, 1ste lid der armenwet.	van het Rijk.	van andere gemeenten.	
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.		
—	434.57	—	1000.26	—	—	—	—	—	

natura of in geldswaarde betreft, van hetgeen van het dienstjaar aan de leveranciers betaald dienstjaar als uitgaaf verantwoord is; doch niet betaald voor het in een vroeger dienstjaar aan de rekening over dat vroegere dienstjaar als uitgaaf verantwoord zijn ook geneesmiddelen te begrijpen.

afschrijving wordt begrepen, al wat in de rekening verantwoord als uitgaaf voor aankoop van grondstoffen, arbeidsloon, belooning van werkbazen of op andere wijze voor dit doel is uitgegeven.

in de rekening over het dienstjaar is verantwoord van het nadeelig saldo van vorige dienstjaren.

(f) Den aard der in deze kolom te brengen uitgaven en het bedrag van iedere soort in eene afzonderlijke nota van toelichting te omschrijven.

In deze kolom ook te begrijpen en in de nota van toelichting afzonderlijk te vermelden de uitgaven voor het daarstellen van geheel nieuwe — of voor geheele of gedeeltelijke vernieuwing van gebouwen, die alzoo niet moeten worden vermengd met de kosten van herstelling en onderhoud in kolom 1 der uitgaven begrepen.

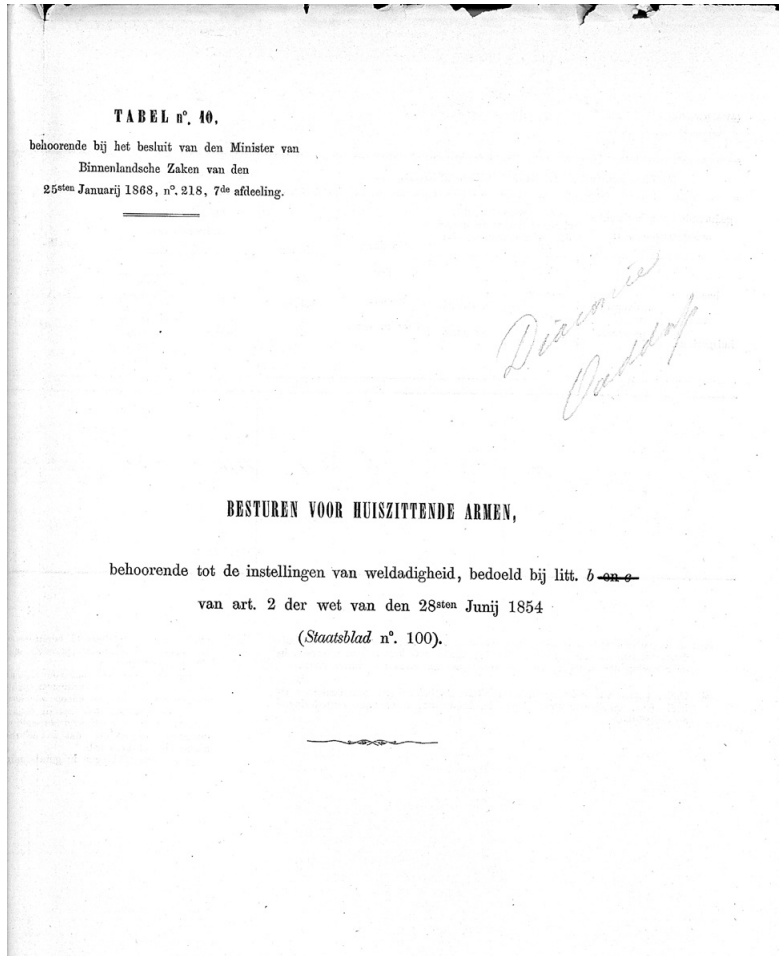
(g) In de verschillende kolommen van ontvangsten te brengen het bedrag van hetgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen, in de rekening der instelling over het dienstjaar als ontvangen is verantwoord.

(h) Hier alleen te brengen hetgeen in de rekening over het dienstjaar is verantwoord als ontvangen wegens inning op het voordeelig saldo van vroegere dienstjaren.

(i) Den aard der in deze kolom te brengen ontvangsten en het bedrag van iedere soort in de bij lit. f bedoelde afzonderlijke nota van toelichting te omschrijven.

4a en 4b

Tabel nr. 10 voor de
kerkelijke armbe-
sturen belast met de
bedeling van huiszit-
tende armen, 1868.



GEMEENTE

S. Heer Aardskerke

GETAL ARMEN, DIE ZIJN ONDERSTEUND,					UITGAVEN. (a)				
gedurende het geheele jaar onafgebroken, als:		alleen gedurende den winter of slechts nu en dan ééns of meermalen, als:		Optelling der kolommen 1 tot en met 4.	Kosten van beheer. (b)	Onderstand van allerlei aard.		Optelling der kolommen 6 tot en met 8.	Erfste leg scher in d va Bur We
hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.	hoofden van huisgezinnen.	eenloopende personen.			in geld.	op andere wijze of in natura tot een geldswaardig bedrag van. (c)		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
<i>1</i>	<i>12</i>	<i>10</i>	<i>3</i>	<i>26</i>	<i>1250</i>	<i>331.20</i>	<i>1593.20</i>		

(a) In de verschillende kolommen van uitgaven te brengen het bedrag van hetgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen, in de rekening der instelling over het dienstjaar als uitgaaf is verantwoord.

(b) Onder kosten van beheer worden verstaan de belooningen van beambten en bedienden, schrijfbehoeften, druk- en bindwerk, kosten van vergaderingen en dergelijke.

(c) Onder onderstand ook te begrijpen de kosten van armen bij bijzondere personen en in gezinnigengestichten.

Hier te brengen al wat voor het aan de armen in natura of in geldswaarde uitgereikte, is daarvoor eerst na den afloop van het dienstjaar en in de rekening over het dienstjaar als hetgeen in het dienstjaar is betaald voor hetgeen de armen uitgereikte, dat in de rekening over het dienstjaar als uitgaaf is verantwoord.

Onder verstrekkingen in geldswaarde zijn

ONTVANGSTEN. (d)							AANMERKINGEN.
Optelling der kolommen tot en met 8.	Erfstellingen, legaten en schenkingen, in den zin van het Burgerlijk Wetboek.	Collecten, inschrijvingen en andere niet in kolom 10 begrepen giften en bijdragen. (e)	Subsidien van:			Optelling der kolommen 10 tot en met 14.	
			andere instellingen van weldadigheid.	gemeenten.	provincien.		
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	
1892. 20	—	921. 70	200 —	—	—	1121. 70	

te begrijpen de kosten van besteding of verpleging
personen en in godshuizen, ziekenhuizen of krank-

at voor het aan de armen gedurende het dienstjaar
de uitgereikte, is besteed, met inbegrip van hotgeen
loop van het dienstjaar aan de leveranciers betaald
het dienstjaar als uitgaaf verantwoord is; doch niet
r is betaald voor het in een vroeger dienstjaar aan
lat in de rekening over dat vroegere dienstjaar als

in goldswaarde zijn ook geneesmiddelen te begrijpen.

(d) In de verschillende kolommen van ontvangsten te brengen het bedrag van
hotgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen,
in de rekening der instelling over het dienstjaar als ontvangsten is verantwoord.

(e) Hieronder niet te begrijpen inkomsten van bezittingen en aan de instelling
toegekende regten, zoo als renten van effecten of van uitstaande kapitalen,
huur- en pachtgelden, opbrengst van houthak, veldvruchten, cijnsen, thijnsen
en dergelijke. Van dit alles wordt geene opgaaft gevraagd.

GEMEENTE *Roermondskerke*

GETAL ARMEN, DIE ZIJN ONDERSTEUND,					U I T G A V E N. (a)				
gedurende het geheele jaar onafgebroken of die het waarschijnlijk zouden zijn, indien zij niet binnen het jaar waren gestorven, als:		welke niet zijn begrepen in de kolommen 1 en 2:		Optelling der kolommen 1 tot en met 4.	Herstelling, onderhoud, belastingen en verdere lasten van roerende en onroerende bezittingen, en alle kosten van beheer.	Onderstand van allerlei aard:		Optelling der kolommen 6 tot en met 8.	Erfstellingen, legaten en schenkingen, in den zin van het Burgerlijk Wetboek.
hoofden van huisgezinnen.	een-loopende personen.	hoofden van huisgezinnen.	een-loopende personen.			in geld.	op andere wijze of in natura, tot een geldswaardig bedrag van:		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
<i>2</i>	<i>-</i>	<i>2</i>	<i>-</i>	<i>4</i>	<i>f. 218,35</i>	<i>f. 331,75</i>	<i>f. 97,73</i>	<i>f. 647,83</i>	<i>-</i>

N.B. *Onder de armen, die zijn ondersteund, en onder de uitgaven en ontvangsten moeten niet worden opgegeven de krankzinnigen, die voor rekening der instelling in gestichten worden verpleegd en de voor hen gedane ontvangsten en uitgaven. Deze opgaven moeten afzonderlijk worden gedaan in de kolom „Opmerkingen”.*

(a) *In de verschillende kolommen van uitgaven te brengen het bedrag van hetgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen, in de rekening der instelling over het dienstjaar als uitgaven is verantwoord.*

(b) *Onder kosten van beheer worden verstaan de beloningen van beambten en bedienden, schrijfbehoeften, druk- en bindwerk, kosten van vergaderingen en dergelijke.*

(c) *Onder onderstand ook te begrijpen de kosten van armen bij bijzondere personen en in goederen.*
 Hier te brengen al wat voor het aan de armen in natura of in geldswaarde uitgereikte, hetgeen daarvoor eerst na afloop van het dienstjaar betaald en in de rekening over het dienstjaar doch niet hetgeen in het dienstjaar is betaald, dat in het dienstjaar aan de armen uitgereikte, dat in het dienstjaar als uitgaaf is verantwoord.

Onder verstrekkingen in geldswaarde zijnde zoldiging of beloning van genees-, heel- en

O N T V A N G S T E N . (d)						O P M E R K I N G E N .
Erfstellingen, legaten en schenkingen, in den zin van het Burgerlijk Wetboek.	Collecten, inschrijvingen en andere niet in kolom 12 begrepen giften en bijdragen. (e)	Subsiidiën van :			Optelling der kolommen 10 tot en met 14.	
		andere instellingen van weldadigheid.	gemeenten.	provinciën en van het Rijk.		
10.	11.	12.	13.	14.	15.	
—	f. 65,78	—	—	—	f. 65,78	

begrijpen de kosten van besteding of verpleging personen en in godshuizen of ziekenhuizen. voor het aan de armen gedurende het dienstjaar arde uitgereikte, is besteed, *met inbegrip* van a afloop van het dienstjaar aan de leveranciers g over het dienstjaar als uitgaaf verantwoord is; dienstjaar is betaald voor het in een vroeger uitgereikte, dat in de rekening *over dat vroegere* erantwoord. n geldswaarde zijn ook geneesmiddelen en be-genees-, heel- en verloskundigen te begrijpen.

(d) In de verschillende kolommen van ontvangsten te brengen het bedrag van hetgeen, wegens de in de hoofden dier kolommen omschreven onderwerpen, in de rekening der instelling *over* het dienstjaar als ontvangen is verantwoord.

(e) Hieronder *niet* te begrijpen inkomsten van bezittingen en aan de instelling toegekende rechten, zooals renten van effecten of van uitstaande kapitalen, huur- en pachtgelden, opbrengst van houthak, veldvruchten, cijzen, tijzen en dergelijke. Van dit alles wordt geene opgaaf gevraagd.

ARMWEZEN.

DIENSTJAAR 1904.

Gemeente & Heer Aardskerke.**STATISTIEK DER BEDEELDEN**

VAN

(1) *Diocorie der Hervormde Gemeente*
te
& Heer Hendrikskinderen,

behoorende tot de Instellingen van Weldadigheid,
 bedoeld bij litt. (2) 6 van art. 2 der Armenwet,
 OF
 van het Gemeentebestuur.



(1) In te vullen den naam der betrokken Instelling van Weldadigheid.
 (2) Aan te geven tot welke der soorten (a, b, c of d) de instelling behoort.

MODEL D.

Behoorende bij brief van den Minister van
Binnenlandsche Zaken van 18 Februari 1901,
Afd. BB, No. 6944, gewijzigd bij brief van
2 Januari 1902, Afd. BB, No. 6055/1901.

BEDEELINGSWEKEN DE
als door besturen tot
Weldadigheid, bedoeld bij

HOOFDEN VAN GEZINNEN. (1)														ANDERE GEZINSLEDEN, DIE ZIJN ONDERSTEUW								
Aantal bedeeiden in het 1ste kwartaal (1 Januari—einde Maart).	Aantal der in kol. 1 vermelde bedeeiden, die mede in het vorige kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 1 vermelde bedeeiden te zamen.	Aantal bedeeiden in het 2de kwartaal (1 April—einde Juni).	Aantal der in kol. 4 vermelde bedeeiden, die mede in het 1ste kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 4 vermelde bedeeiden te zamen.	Aantal bedeeiden in het 3de kwartaal (1 Juli—einde September).	Aantal der in kol. 7 vermelde bedeeiden, die mede in het 2de kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 7 vermelde bedeeiden te zamen.	Aantal bedeeiden in het 4de kwartaal, (1 October—einde December).	Aantal der in kol. 10 vermelde bedeeiden, die mede in het 3de kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 10 vermelde bedeeiden te zamen.	Totaal aantal bedeeide hoofden van gezinnen.	Totaal aantal bedeelingsweken.	Aantal bedeeiden in het 1ste kwartaal (1 Januari—einde Maart).	Aantal der in kol. 15 vermelde bedeeiden, die mede in het vorige kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 15 vermelde bedeeiden te zamen.	Aantal bedeeiden in het 2de kwartaal (1 April—einde Juni).	Aantal der in kol. 18 vermelde bedeeiden, die mede in het 1ste kwartaal bedeeld zijn geworden.	Aantal bedeelingsweken van alle in kol. 18 vermelde bedeeiden te zamen.	Aantal bedeeiden in het 3de kwartaal (1 Juli—einde September).	Aantal der in kol. 21 vermelde bedeeiden, die mede in het 2de kwartaal bedeeld zijn geworden.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
2	2	26	2	2	26	2	2	26	4	2	29	4	107									

De kolommen van dit model hebben *alleen* betrekking op bedeeeling met geld of natura (d. i. alleen *te vermelden*: hen, die *uitsluitend* met geneeskundige hulp zijn ondersteund; 2. doortrekkende personen (pa die met kleeren, dekens, meubelen, huisraad en dergelijke zijn bedeeld.

- (1) Onder hoofden van gezinnen mede te begrijpen de gehuwde vrouwen, die zelfstandig ondersteund
- (2) Hieronder te begrijpen: 1. vrouwen uit eigen hoofde bedeeld, terwijl ook de man bedeeld wordt;
- (3) Hieronder te begrijpen alle personen, die geen lid zijn van een gezin; onder gezin hier te verstaan

DER BEDEELDEN, zoo door Gemeentebesturen rechtstreeks,
 bedeeeling van armen, behoorende tot de Instellingen van
 bij letter a, b, c en d van art. 2 der Armenwet.

UIT EIGEN HOOFDE ONDERSTEUND. (2)		EENLOOPENDE PERSONEN. (3)	
22.	Aantal der in kol. 21 vermelde bedeeelingen, die mede in het 2de kwartaal bedeeeld zijn geworden.	29.	Aantal bedeeelden in het 1e kwartaal (1 Januari—einde Maart).
23.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 21 vermelde bedeeelden te zamen.	30.	Aantal der in kol. 29 vermelde bedeeelden, die mede in het vorige kwartaal bedeeeld zijn geworden.
24.	Aantal bedeeelden in het 4de kwartaal (1 October—einde December).	31.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 29 vermelde bedeeelden te zamen.
25.	Aantal der in kol. 24 vermelde bedeeelden, die mede in het 3de kwartaal bedeeeld zijn geworden.	32.	Aantal bedeeelden in het 2de kwartaal (1 April—einde Juni).
26.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 24 vermelde bedeeelden te zamen.	33.	Aantal der in kol. 32 vermelde bedeeelden die mede in het 1ste kwartaal bedeeeld zijn geworden.
27.	Totaal aantal bedeeelde andere gezinsleden.	34.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 32 vermelde bedeeelden te zamen.
28.	Totaal aantal bedeeelingsweken.	35.	Aantal bedeeelden in het 3de kwartaal (1 Juli—einde September).
		36.	Aantal der in kol. 35 vermelde bedeeelden, die mede in het 2de kwartaal bedeeeld zijn geworden.
		37.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 35 vermelde bedeeelden te zamen.
		38.	Aantal bedeeelden in het 4de kwartaal (1 October—einde December).
		39.	Aantal der in kol. 38 vermelde bedeeelden, die mede in het 3de kwartaal bedeeeld zijn geworden.
		40.	Aantal bedeeelingsweken van alle in kol. 38 vermelde bedeeelden te zamen.
		41.	Totaal aantal bedeeelde eenloopende personen.
		42.	Totaal aantal bedeeelingsweken.

een levensmiddelen en brandstoffen) met of zonder geneeskundige hulp; in die kolommen daarom *niet* (passanten) aan wie reisgeld of voedsel is verstrekt; 3. hen, die een gift in eens ontvingen; 4. hen,

eund worden, terwijl de man *niet* bedeeeld wordt.

rdt; 2. kinderen, uit eigen hoofde ondersteund.

staan man, vrouw en minderjarige of bij de ouders inwonende meerderjarige kinderen.

6a, 6b en 6c

Tabel, ingevuld door
het Burgerlijk Armbe-
stuur, 1944.

TABEL N^o. 2,

194 3

behoorende bij Ministerieele
beschikking van
29 Februari 1936, n^o. 1770,
afd. Armwezen

GEMEENTE KATTENDIJK

NAAM DER INSTELLING VAN WELDADIGHEID:

Algemeen of Burgerlijk Armenbestuur

Onderstand met geld of met levensbehoeften, alsmede uitbesteding, indien deze bij
voornoemden onderstand als nevenarbeid voorkomt, door instellingen van weldadigheid,
bedoeld bij litt. a, b, c of d *) van artikel 2 der Armenwet.

*) Door den Armenraad, of waar er geen is gevestigd door het Gemeentebestuur, door te halen wat niet bedoeld wordt.

Bij de beantwoording der vragen neme men het onderstaande wel in aanmerking.

A. In deze tabel alléén te verstrekken opgaven betreffende onderstand met geld en levens-
behoeften, alsmede uitbesteding. Indien vanwege de instelling nog andere wijzen van armen-
erzorging *steedsmatig of in ruime mate* worden uitgeoefend, moeten daarvoor afzonderlijke tabellen
worden aangevraagd en ingevuld.

B. De ondersteunden behooren zonder dubbeltellingen te worden vermeld, uitgezonderd de
doortrekkenden, aan wie reisgeld of voedsel is verstrekt.

C. Alle bedragen der uitgaven en ontvangsten — behalve de huurwaarde van eigen gebouwen,
lokaliteiten en gronden — moeten overeenstemmen met de afgesloten rekening der instelling
over het laatst verlopen dienstjaar.

D. Indien de instelling een jaarverslag publiceert, wordt bijvoeging van een exemplaar
daarvan bij de tabel, ten dienste van het Centraal Bureau voor de Statistiek, verzocht.

E. De Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek is bereid tot het verstrekken
van alle inlichtingen, welke met betrekking tot de invulling der tabel mochten worden verlangd.

	Hoofden van gezinnen		Alleen wonenden en andere personen uit eigen hoofde ondersteund, ook al woonden zij in gezinsverband (b.v. meerderjarige kinderen, in het gezin opgenomen bloed- en aanverwanten e.d.)	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
1. Hoe groot is het aantal personen min of meer geregeld ondersteund met geld (o.a. betaling van huishuur) of met levensbehoeften:				
1a. gedurende 3 maanden of langer?	1		2	7
korter dan 3 maanden?	1	1		
(niet te vermelden losse giften; deze komen bij vraag 3.)				
Totaal der ondersteunden	2	1	2	7
1b. waarvan bij de eerste hulpverlening in het jaar oud:				
beneden 21 jaar				
van 21 tot beneden 50 jaar				2
van 50 tot beneden 65 jaar		1		
65 jaar en ouder	2		2	5
1c. waarvan:				
Protestant	2	1	2	7
Rooms-Katholiek				
Israëliet				
tot een andere of geen kerkelijke gezindte behorende te zamen.				
(De sommen der aantallen onder a, b en c bedoeld, moeten gelijk zijn aan het totaal der ondersteunden van elke categorie).				
2. Hoe groot is het aantal nieuwe gevallen van min of meer geregelde ondersteuning in het jaar voorgekomen, die aanleiding gaven tot ondersteuning wegens:				
overlijden van het hoofd of een der andere leden van het gezin?		1		1
gedwongen of vrijwillig vertrek van het hoofd uit het gezin?				
ziekte en ongeval?				
werkloosheid door andere oorzaken dan ziekte en ongeval? (w.o. gemis of vermindering van werkgelegenheid t.a.v. kleine neringdoenden e.d.)	1			
zwangerschap en bevalling?				
alle andere hierboven niet te rangschikken nieuwe gevallen?				
Onder nieuwe gevallen worden verstaan die gevallen, in welke in den loop van het verslagjaar tot het verleen van onderstand werd besloten, onverschillig of de betrokkene in voorafgaande jaren reeds steun heeft genoten. Echter in deze rubriek niet opgeven hen, wier ondersteuning voor den aanvang van het verslagjaar aangevangen, in dat verslagjaar zonder onderbreking werd voortgezet.				

3. Hoeveel personen, niet vallende onder vraag 1, zijn in het verslagjaar ondersteund met losse giften? (in geld en in natura)

Aantal

6b (2)

	Aantal	
	in gestichten, niet zijnde ziekenhuizen	in huisgezinnen
4. Hoeveel personen zijn in het verslagjaar door de instelling <i>wilbested</i> ?		
a. oude lieden		
b. gebrekkigen, maatsch. ongeschikten en onvolwaardigen		1
c. voogdij- en regeeringskinderen		
d. andere kinderen		
e. Hoeveel personen zijn geheel of gedeeltelijk voor rekening der instelling verpleegd in ziekenhuizen e.d.?		
5. Hoe groot is het aantal:		
a. doortrekkenden, aan wie reisgeld of voedsel is verstrekt? <i>Indien gezinnen van deze hulp genieten, alle leden daarvan afzonderlijk mede te tellen.</i>		
b. nachtverblijven door bemiddeling van Uw instelling aan dakloozen verstrekt?		
UITGAVEN		
6. Wat is het bedrag der uitgaven voor het beheer (belasting, onderhoud e. d.) der roerende en onroerende bezittingen , waaruit de in vraag 11a bedoelde ontvangsten zijn verkregen?	f	
7. Wat is het bedrag der kosten van beheer voor het eigenlijke werk der armenverzorging :		
a. huur of huurwaarde van gebouwen en lokaliteiten?	f	
b. <i>De huurwaarde van eigen gebouwen en lokaliteiten moet bepaald worden door 6 % van de assurantiewaarde te berekenen.</i>		
b. traktementen en loonen van het personeel, belasting en verdere lasten en onderhoud van gebouwen en lokaliteiten, onderhoud van meubilair, uitgaven voor schrijfbehoeften, druk- en bindwerk, kosten van vergaderingen en dergelijke? <i>Hieronder niet te brengen de uitgaven voor het beheer van bezittingen, waaruit de in vraag 11a bedoelde ontvangsten zijn verkregen (zie vraag 6), noch buitengewone uitgaven (zie vraag 10).</i>		223.90
8. Wat is het bedrag der uitgaven wegens:		
a. ondersteuning met geld (o.a. betaling van huishuur) of met levensbehoeften (vraag 1)?	f	1893.50
b. ondersteuning met losse giften (vraag 3)?	"	
c. uitbesteding in gestichten van oude lieden (vraag 4a)?	"	
d. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 4b)?	"	
e. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 4c)?	"	
f. " " " " andere kinderen (vraag 4d)?	"	
g. " " huisgezinnen van oude lieden (vraag 4a)?	"	
h. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolw. (vraag 4b)?	"	160.50
i. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 4c)?	"	
j. " " " " andere kinderen (vraag 4d)?	"	
k. verpleging in ziekenhuizen, sanatoria e. d. (vraag 4e)?	"	
l. ondersteuning van doortrekkenden en dakloozen (vraag 5)?	"	
9. Wat is het bedrag der subsidies, verleend aan instellingen van weldadigheid en aan burgerlijke gemeenten (elke instelling of gemeente en de bedragen <i>afzonderlijk</i> te noemen):	f	
.....	"	
.....	"	
<i>Hier niet op te geven hetgeen is betaald voor behoeftigen door de instelling met name aangewezen.</i>		
10. Wat is het bedrag der uitgaven voor andere weldadige doeleinden, voor zoover zij niet in deze of in een andere door U ingevulde tabel zijn genoemd? <i>Toe te lichten wat hieronder is opgenomen.</i>	f	
ONTVANGSTEN		
11. Wat is het bedrag der:		
a. ontvangen renten van effecten en uitstaande kapitalen, huur- en pachtpenningen en alle andere period. inkomsten van bezittingen en toegekende rechten, bestemd voor weldadige doeleinden? <i>Indien van inkomsten, die ook voor andere doeleinden dan armenverzorging zijn bestemd, slechts een deel voor het verzorgen van armen is aangewend, moet met de opgave van het laatsbedoelde gedeelte worden volstaan.</i>	f	2108.76
b. huurwaarde van eigen voor de armenverzorging bestemde gebouwen en lokaliteiten? <i>Zie de toelichting onder vraag 7a.</i>	"	
<i>Verschuldigde renten van hypotheeken of obligatieleningen moeten in mindering worden gebracht; niet de aflossingen.</i>		

	Bedrag
12. Wat is het bedrag der ontvangen collecten, contributies, inschrijvingen en andere vrijwillige bijdragen (waaronder de giften van kerk- of andere besturen tot dekking van het tekort en de armen gelden, art. 16 der Armenwet)?	f
<i>Hier niet te vermelden ontvangsten, bedoeld bij de vragen 13 en 14.</i>	
13. Wat is het bedrag der subsidies (niet de ontvangsten bedoeld bij de vragen 12 en 14), ontvangen voor weldadige doeleinden van:	
a. instellingen van weldadigheid (elke instelling afzonderlijk te noemen)?	f
b. gemeentebesturen?	"
c. de provincie?	"
d. het Rijk?	"
14. Wat is het bedrag der terugontvangsten voor de verzorging van bepaalde personen? (dus alle bijdragen, niet bedoeld bij de vragen 12 en 13), ter zake van:	
a. ondersteuning met geld of met levensbehoeften (vragen 8a, b en d).	f 186. 00
b. uitbesteding in gestichten van oude lieden (vraag 8c)	"
c. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 8d)	" 97. 50
d. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 8e)	"
e. " " " " andere kinderen (vraag 8f)	"
f. " " huisgezinnen van oude lieden (vraag 8g)	"
g. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 8h)	"
h. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 8i)	"
i. " " " " andere kinderen (vraag 8j)	"
f. verpleging in ziekenhuizen e.d. (vraag 8k)	"
15. Tot welk bedrag heeft de instelling in het verslagjaar erfstellingen, legaten en schenkingen in den zin van het Burgerlijk Wetboek ontvangen, bestemd voor weldadige doeleinden?	f

TOELICHTINGEN

Verzoeks o.a. aantallen en bedragen, welke belangrijk afwijken van Uwe opgaven betreffende het vorige jaar toe te lichten

Aldus ingevuld te 16 atten dijks, den 27 4 1944.
(Handtekening en qualiteit.)

Correspondentie-adres: Willebrordsdorp B 127 J. J. P. van der horst
hoof. penningmeester

7a, 7b en 7c
Tabel, ingevuld door
de diaconie van de
Nederlands Her-
vormde Kerk, 1944.

TABEL N^o. 2,

1943.

behoorende bij Ministerieele
beschikking van
29 Februari 1936, n^o. 1770,
afd. Arnwezen

GEMEENTE KATTENDIJK

NAAM DER INSTELLING VAN WELDADIGHEID:

Diaconie van den Kerk

Onderstand met geld of met levensbehoeften, alsmede uitbesteding, indien deze bij voornoemden onderstand als nevenarbeid voorkomt, door instellingen van weldadigheid, bedoeld bij litt. a, b, c of d *) van artikel 2 der Armenwet.

*) Door den Armenraad, of waar er geen is gevestigd door het Gemeentebestuur, door te halen wat niet bedoeld wordt.

Bij de beantwoording der vragen neme men het onderstaande wel in aanmerking.

A. In deze tabel alléén te verstrekken opgaven betreffende onderstand met geld en levensbehoeften, alsmede uitbesteding. Indien vanwege de instelling nog andere wijzen van armenverzorging *stelselmatig of in ruime mate* worden uitgeoefend, moeten daarvoor afzonderlijke tabellen worden aangevraagd en ingevuld.

B. De ondersteunden behooren zonder dubbeltellingen te worden vermeld, uitgezonderd de doortrekkenden, aan wie reisgeld of voedsel is verstrekt.

C. Alle bedragen der uitgaven en ontvangsten — behalve de huurwaarde van eigen gebouwen, lokaliteiten en gronden — moeten overeenstemmen met de afgesloten rekening der instelling over het laatst verlopen dienstjaar.

D. Indien de instelling een jaarverslag publiceert, wordt bijvoeging van een exemplaar daarvan bij de tabel, ten dienste van het Centraal Bureau voor de Statistiek, verzocht.

E. De Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek is bereid tot het verstrekken van alle inlichtingen, welke met betrekking tot de invulling der tabel mochten worden verlangd.

	Hoofden van gezinnen		Alleen wonenden en andere personen uit eigen hoofde ondersteund, ook al woonden zij in gezinsverband (b.v. meerderjarige kinderen, in het gezin opgenomen bloed- en aanverwanten e.d.)	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
<p>1. Hoe groot is het aantal personen min of meer geregeld ondersteund met geld (o.a. betaling van huishuur) of met levensbehoeften:</p> <p>1a. gedurende 3 maanden of langer? korter dan 3 maanden? (niet te vermelden losse giften; deze komen bij vraag 3.)</p> <p>Totaal der ondersteunden</p> <p>1b. waarvan bij de eerste hulpverlening in het jaar oud: beneden 21 jaar van 21 tot beneden 50 jaar van 50 tot beneden 65 jaar 65 jaar en ouder</p> <p>1c. waarvan: Protestant Roomsch-Katholiek Israëliet tot een andere of geen kerkelijke gezindte behorende te zamen. (De sommen der aantallen onder a, b en c bedoeld, moeten gelijk zijn aan het totaal der ondersteunden van elke categorie).</p>	<p>Alle onderstand aan leden van een gezin verstrekt en bedoeld als onderstand van het gezin in zijn geheel, moet worden beschouwd als aan het hoofd te zijn verstrekt</p> <p>2</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>allen</p> <p>K.H.</p>			
<p>2. Hoe groot is het aantal nieuwe gevallen van min of meer geregelde ondersteuning in het jaar voorgekomen, die aanleiding gaven tot ondersteuning wegens:</p> <p>overlijden van het hoofd of een der andere leden van het gezin?</p> <p>gedwongen of vrijwillig vertrek van het hoofd uit het gezin?</p> <p>ziekte en ongeval?</p> <p>werkloosheid door andere oorzaken dan ziekte en ongeval? (w.o. gemis of vermindering van werkgelegenheid t.a.v. kleine neringdoenden e.d.)</p> <p>zwangerschap en bevalling?</p> <p>alle andere hierboven niet te rangschikken nieuwe gevallen?</p> <p>Onder nieuwe gevallen worden verstaan die gevallen, in welke in den loop van het verslagjaar tot het verlenen van onderstand werd besloten, onverschillig of de betrokkene in voorafgaande jaren reeds steun heeft genoten. Echter in deze rubriek niet opgeven hen, wier ondersteuning voor den aanvang van het verslagjaar aangevangen, in dat verslagjaar zonder onderbreking werd voortgezet.</p>	<p>geen nieuwe gevallen</p>			

<p>3. Hoeveel personen, niet vallende onder vraag 1, zijn in het verslagjaar ondersteund met losse giften? (in geld en in natura)</p>	<p>Aantal</p>
---	---------------

7b (2)

	Aantal	
	in gestichten, niet zijnde ziekenhuizen	in huishoudingen
4. Hoeveel personen zijn in het verslagjaar door de instelling <i>uitbested</i> ?		
a. oude lieden		
b. gebrekkigen, maatsch. ongeschikten en onvolwaardigen		
c. voogdij- en regeeringskinderen		
d. andere kinderen		
e. Hoeveel personen zijn geheel of gedeeltelijk voor rekening der instelling verpleegd in ziekenhuizen e.d.? <i>1</i>		
5. Hoe groot is het aantal:		
a. doortrekkenden, aan wie reisgeld of voedsel is verstrekt? <i>Indien gezinnen van deze hulp genieten, alle leden daarvan afzonderlijk mede te tellen.</i>		
b. nachtverblijven door bemiddeling van Uw instelling aan daklozen verstrekt?		

UITGAVEN	Bedrag
6. Wat is het bedrag der uitgaven voor het beheer (belasting, onderhoud e. d.) der roerende en onroerende bezittingen , waaruit de in vraag 11a bedoelde ontvangsten zijn verkregen? . . .	f 225 =

7. Wat is het bedrag der kosten van beheer voor het eigenlijke werk der armenverzorging :	
a. huur of huurwaarde van gebouwen en lokaliteiten? <i>De huurwaarde van eigen gebouwen en lokaliteiten moet bepaald worden door 6 % van de assurantie-waarde te berekenen.</i>	f 330 per med
b. traktementen en loonen van het personeel, belasting en verdere lasten en onderhoud van gebouwen en lokaliteiten, onderhoud van meubilair, uitgaven voor schrijfbehoeften, druk- en bindwerk, kosten van vergaderingen en dergelijke? <i>Hieronder niet te brengen de uitgaven voor het beheer van bezittingen, waaruit de in vraag 11a bedoelde ontvangsten zijn verkregen (zie vraag 6), noch buitengewone uitgaven (zie vraag 10).</i>	

8. Wat is het bedrag der uitgaven wegens:	
a. ondersteuning met geld (o.a. betaling van huishuur) of met levensbehoeften (vraag 1)? .	f 633 =
b. ondersteuning met losse giften (vraag 3)?	
c. uitbesteding in gestichten van oude lieden (vraag 4a)?	
d. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 4b)?	
e. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 4c)?	
f. " " " " andere kinderen (vraag 4d)?	
g. " " huishoudingen van oude lieden (vraag 4a)?	
h. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolw. (vraag 4b)?	
i. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 4c)?	
j. " " " " andere kinderen (vraag 4d)?	
k. verpleging in ziekenhuizen, sanatoria e. d. (vraag 4e)?	f 157 60
l. ondersteuning van doortrekkenden en daklozen (vraag 5)?	

9. Wat is het bedrag der subsidies, verleend aan instellingen van weldadigheid en aan burgerlijke gemeenten (elke instelling of gemeente en de bedragen <i>afzonderlijk</i> te noemen):	
.....	
.....	
<i>Hier niet op te geven hetgeen is betaald voor behoeftigen door de instelling met name aangewezen.</i>	

10. Wat is het bedrag der uitgaven voor andere weldadige doeleinden, voor zoover zij niet in deze of in een andere door U ingevulde tabel zijn genoemd? <i>Toe te lichten wat hieronder is opgenomen.</i>	
.....	

ONTVANGSTEN	
11. Wat is het bedrag der:	
a. ontvangen renten van effecten en uitstaande kapitalen, huur- en pachtpenningen en alle andere period. inkomsten van bezittingen en toegekende rechten, bestemd voor weldadige doeleinden? <i>Indien van inkomsten, die ook voor andere doeleinden dan armenverzorging zijn bestemd, slechts een deel voor het verzorgen van armen is aangewend, moet met de opgave van het laatsbedoelde gedeelte worden volstaan.</i>	f 1250 =
b. huurwaarde van eigen voor de armenverzorging bestemde gebouwen en lokaliteiten? . <i>Zie de toelichting onder vraag 7a.</i>	
<i>Verschuldigde renten van hypotheek- of obligatieleningen moeten in mindering worden gebracht; niet de aflossingen.</i>	

	Bedrag
12. Wat is het bedrag der ontvangen collecten, contributies, inschrijvingen en andere vrijwillige bijdragen (waaronder de giften van kerk- of andere besturen tot dekking van het tekort en de armengelden, art. 16 der Armenwet)?	692 =
<i>Hier niet te vermelden ontvangsten, bedoeld bij de vragen 13 en 14.</i>	
13. Wat is het bedrag der subsidies (niet de ontvangsten bedoeld bij de vragen 12 en 14), ontvangen voor weldadige doeleinden van:	
a. instellingen van weldadigheid (elke instelling <i>afzonderlijk</i> te noemen)?	f
	"
	"
b. gemeentebesturen?	"
	"
c. de provincie?	"
d. het Rijk?	"
14. Wat is het bedrag der terugontvangsten voor de verzorging van bepaalde personen? (dus alle bijdragen, niet bedoeld bij de vragen 12 en 13), ter zake van:	
a. ondersteuning met geld of met levensbehoeften (vragen 8a, b en d).	f
b. uitbesteding in gestichten van oude lieden (vraag 8c)	"
c. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 8d)	"
d. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 8e)	"
e. " " " " andere kinderen (vraag 8f)	"
f. " " " " huizezinnen van oude lieden (vraag 8g)	"
g. " " " " gebrekkigen, maatsch. ongesch. en onvolwaardigen (vr. 8h)	"
h. " " " " voogdij- en regeeringskinderen (vraag 8i).	"
i. " " " " andere kinderen (vraag 8j)	"
f. verpleging in ziekenhuizen e.d. (vraag 8k)	"
15. Tot welk bedrag heeft de instelling in het verslagjaar eerstellingen, legaten en schenkingen in den zin van het Burgerlijk Wetboek ontvangen, bestemd voor weldadige doeleinden?	f

TOELICHTINGEN

Verzoeken o.a. aantallen en bedragen, welke belangrijk afwijken van Uwe opgaven betreffende het vorige jaar toe te lichten.

Aldus ingevuld te Katlandijke, den 16^{de} 1944

(Handtekening en qualiteit.)

Correspondentie-adres:

*Van der Meulen
Ja. Killemeier
Diace*

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Ieder jaar moesten de verschillende armbesturen de tabellen van onderstand opmaken. Bij de burgerlijke armbesturen was het een door de gemeente bezoldigde secretaris-penningmeester die zich over dit werk ontfermde. Aan de hand van bedeelregisters, kasboeken, rekeningen en begrotingen kon hij de tabellen invullen. De controle op de gegevens die hij overlegde was groot. Voordat de financiële bescheiden naar de gemeente werden opgestuurd, boog het voltallige armbestuur zich over de gegevens en bracht, waar nodig, correcties aan. Hierna werd de financiële administratie van de burgerlijke armbesturen jaarlijks nauwgezet door de gemeenteraad doorgelicht. Fouten in de rekeningen werden in de meeste gevallen ontdekt en eventuele fraude werd genadeloos afgestraft.⁹ Nemen we dit alles in aanmerking, dan moeten we concluderen dat de gegevens zoals die door de burgerlijke armbesturen werden aangeleverd, een hoog betrouwbaarheidsgehalte hebben.

Anders ligt het met de kerkelijke instellingen. Bij de hervormde gemeente was de administratie niet in handen van een professioneel secretaris-penningmeester, maar van een diaken die de functie van boekhouder slechts korte tijd - soms slechts één jaar - vervulde. Ook de katholieken wezen een (onbetaalde) penningmeester uit hun midden aan. Zowel bij de hervormden als de katholieken rouleerde de functie veelvuldig, van continuïteit was geen sprake. Het invullen van de tabellen van onderstand moet voor menig kerkelijk armbestuurder een moeizame onderneming zijn geweest. Bij de vele kerkelijke armbesturen die weigerden de tabellen in te vullen speelde onwil ongetwijfeld een belangrijke rol. De kerk wenste geen pottenkijkers in de diaconale boekhouding, bevreesd als ze was voor verlies van de autonomie die ze op grond van de Armenwet dacht te hebben. Maar ook onkunde speelde de kerk parten. De regering liet meermalen blijken dat de tabellen van onderstand, zoals de kerkelijke en particuliere instellingen die invulden, aan betrouwbaarheid te wensen overlieten. Zo waren de gegevens over aantallen bedeeden en uitkeringsduur vaak onvolledig en ook de financiële overzichten waren niet altijd juist ingevuld.¹⁰ Men moet zich terdege realiseren dat fouten, slordigheden en onnauwkeurigheden in deze bron hebben doorgewerkt in de gemeentelijke, provinciale en landelijke armenzorgstatistieken. Deze kanttekeningen betekenen overigens niet dat een onderzoeker de kerkelijke tabellen maar beter terzijde kan leggen. De gegevens die de tabellen bevatten kunnen immers worden aangevuld met en getoetst aan

informatie uit andere bronnen, zoals de dagboeken (kas-, giro- en bankboeken) en rekeningen van de diaconie.¹¹

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Als aanvullende bronnen voor de financiering van de armenzorg komen de jaarrekeningen, begrotingen en dagboeken van de verschillende armenzorginstellingen in aanmerking. Evenals de tabellen zijn ze voor vrijwel alle jaren doorlopend beschikbaar. Hoe fragmentarisch een archief van een burgerlijk armbestuur of diaconie ook mag zijn, de financiële administratie is vaak vanaf de zestiende of zeventiende eeuw overgeleverd.¹² In de jaarrekeningen vinden we de werkelijke inkomsten en uitgaven tot op de laatste cent nauwkeurig gepreciseerd. Voor de rekeningen van de Zuid-Bevelandse armbesturen geldt dat ze vergezeld gaan van een uitgebreide specificatie waarop precies staat aangegeven welke mensen op welke wijze met welke bedragen werden bedeed. De begrotingen stellen ons in staat na te gaan waar de armbesturen hun geld aan dachten uit te geven.

Als aanvullende bron voor de (aantallen) bedeeden kan men gebruik maken van de bedelingsregisters. De meeste grotere armbesturen beschikten over lijsten met daarop de namen van mensen, de bedragen waarmee ze werden bedeed en de reden waarom sommigen niet langer werden bedeed. De armbesturen van Goes en Yerseke bijvoorbeeld stelden ieder jaar een zogenaamde Zomer- en Winterrol op. Terwijl op de laatste lijst de namen prijken van mensen die alleen in de wintermaanden onderstand genoten, stonden op de eerste rol de mensen vermeld die doorlopend werden ondersteund.¹³ Naar alle waarschijnlijkheid werden de tabellen van onderstand bij de grotere armbesturen samengesteld op basis van de informatie uit de bedelingsregisters. Voor de kleinere dorpen in Zeeland ontbreken dergelijke registers. Informatie over aantallen bedeeden alsmede de wijze van bedeling werden in de meeste gevallen aan de begroting en jaarrekening ontleend.

De informatie over het armwezen die als apart hoofdstuk vanaf 1851 aan de gemeentelijke jaarverslagen is toegevoegd is een veel oppervlakker bron voor een onderzoek naar de armen. Gedetailleerde informatie over bedeling ontbreekt. Gegevens over de bedeeden zijn in de regel uiterst summier. Zo wordt er in de negentiende-eeuwse verslagen slechts onderscheid gemaakt tussen permanent en tijdelijk bedeeden waarbij huisgezinnen en alleenstaanden op één hoop zijn gegooid. In de verslagen uit de twintigste eeuw vinden we geen vermelding meer van aantallen bedeeden, maar worden slechts de instellingen genoemd die zich binnen de gemeente bezighielden met de zorg voor de armen. Met de informatie

over de financiering is het niet veel anders gesteld. Worden in de verslagen vóór de eeuwwisseling nog de totaalbedragen van de inkomsten en de uitgaven genoemd, in de meeste twintigste-eeuwse gemeentelijke jaarverslagen worden zelfs deze gegevens niet langer vermeld.

Wat geldt voor de gemeentelijke jaarverslagen, geldt in nog sterkere mate voor de verslagen van de provincie. Ook in deze verslagen, die op basis van de gemeentelijke verslagen werden samengesteld, zal men tevergeefs naar uitgebreide informatie over de bedeling en de bedeeden speuren. In de jaarverslagen van de provincie Zeeland vinden we onder het hoofdstuk 'armwezen' slechts informatie over de totale aantallen armen die in de provincie werden bedeed, de duur van de onderstand (permanent/tijdelijk), de hoeveelheid geld die met de provinciale armenzorg was gemoeid en de aantallen arbesturen die in Zeeland actief waren. Zijn de provincieverslagen vóór de eeuwwisseling nog enigszins gedetailleerd - het verslag over 1870 omvat ruim zestig bladzijden -, na 1900 geven ze weinig meer informatie dan wat algemene opmerkingen over het armwezen in de provincie. De hoofdstukken over de armenzorg zijn vanaf die tijd dan ook uiterst beknopt. Zo telt het verslag over 1915 slechts zes pagina's.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De tabellen van onderstand zijn een primaire historische bron en als zodanig voor een onderzoek naar de armenzorg van groot belang, hoewel de tabellen volgens De Bosch Kemper weinig bruikbaar zijn voor een studie naar de armen en de armoede zelf. De tabellen zeggen namelijk steeds iets over de bedeeden volgens bepaalde criteria, en deze groep kan niet worden gelijkgesteld aan 'armen'.¹⁴

Aan de hand van de tabellen krijgt de onderzoeker een overzicht van een indrukwekkende hoeveelheid armenzorginstellingen waarvan ieder dorp, hoe klein ook, er wel een aantal kende. Niet alleen het aantal instellingen is opvallend, ook het verzuilde karakter ervan blijkt uit de tabellen. Burgerlijke, particuliere en kerkelijke instellingen van verschillende signatuur waren verantwoordelijk voor de armenzorg in Nederland, die tot diep in de twintigste eeuw een plaatselijk karakter behield.

Aangezien de tabellen van onderstand een schat aan informatie bevatten, doorlopend over een periode van meer dan een eeuw (1854-1964), bieden zij de mogelijkheid tot kwantificatie. De onderzoeker kan per instelling en, indien de gegevens van alle instellingen van de betreffende gemeente beschikbaar zijn, nagaan hoeveel mensen in een bepaald jaar in totaal werden bedeed. Het totale aantal bedeeden kan worden afgezet tegen het inwonertal van de betreffende gemeente: hoeveel procent van

de totale bevolking genoot onderstand van een armenzorginstelling? Bij deze berekening moet echter wel een drietal kanttekeningen worden geplaatst. Allereerst moeten we ons bewust zijn van de onvolledigheid en onbetrouwbaarheid van de kerkelijke cijfers. In de tweede plaats vermelden de tabellen in de regel alleen de gezinshoofden die worden bedeed, eventuele gezinsleden blijven buiten beschouwing. Willen we weten hoeveel mensen in totaal van de armenzorg afhankelijk waren, dan zullen we de gezinsgrootte aan de hand van een bepaalde omrekenfactor moeten schatten.¹⁵ Tenslotte moeten we op onze hoede zijn voor mogelijke dubbelstellingen. Het kwam in de negentiende eeuw meer dan eens voor dat een bedeede door meer dan één instelling werd bedeed of door dezelfde instelling meer dan eens in het hetzelfde jaar.¹⁶

Als men beschikt over cijfers uit meerdere jaren, kunnen vergelijkingen over een langere periode worden gemaakt en kan bijvoorbeeld worden nagegaan in hoeverre het aantal bedeeden toe- of afnam, in absolute en relatieve zin. Ook kan een vergelijking tussen de kerkelijke en burgerlijke armenzorg worden gemaakt: wie nam het grootste aantal bedeeden voor zijn rekening?

Geven de tabellen uit de vroege periode alleen informatie over de totale aantallen bedeeden en of ze doorlopend dan wel tijdelijk werden ondersteund, in de tabellen zoals die vanaf de eeuwwisseling beschikbaar zijn, krijgen de bedeeden iets meer identiteit. We worden ingelicht over hun geslacht, hun leeftijd, hun kerklidmaatschap, de periode gedurende welke ze door het armbestuur werden bedeed en de reden waarom ze armlastig waren geworden. Was er een relatie tussen leeftijd en armlastigheid? Waren het voornamelijk vrouwen of juist mannen die werden bedeed? Deden zich in de loop der tijd belangrijke verschuivingen voor in de oorzaken die aan de armlastigheid ten grondslag lagen en die op de tabellen als zodanig waren vermeld? Was het zo dat de armbesturen steeds meer werklozen moesten onderhouden? Dit zijn slechts enkele voorbeelden van vragen over bedeeden die met behulp van de tabellen kunnen worden beantwoord.

De tabellen bevatten echter niet slechts kwantitatieve gegevens over de bedeeden. In de memorie van toelichting die in de meeste gevallen als bijlage aan de tabellen was toegevoegd, moesten de armbestuurders ieder jaar aangeven wat volgens hen de belangrijkste oorzaken waren van de verschillen ten opzichte van het voorgaande jaar. Waarom was het aantal bedeeden toegenomen? Waarom waren de bedelingsuitgaven plotseling gestegen? Bovendien moesten de armbestuurders aangeven hoe volgens hen de armenzorg kon worden verbeterd. Wisten zij middelen te bedenken die 'tot een dadelijke verbetering' van de zorg leiden? Zagen zij 'hinderpalen die het tot stand brengen van op zich zelve wenschelijke verbeteringen, in den weg' stonden?¹⁷ Met de beantwoording van deze

vragen stuiten we op de gedachten van de armbestuurders en de ideeën die zij hadden over de armoede en de armenzorg.

De tabellen van onderstand bieden bovendien een schat aan informatie over de financiën van de armbesturen. Het overzicht van de inkomsten stelt de onderzoeker in staat zich een beeld te vormen van de financiering, terwijl de specificatie van de uitgaven veel onthult over het beleid van de betreffende armenzorginstelling. Zo is het mogelijk zicht te krijgen op het bestedingspatroon van de instellingen en de omvang en aard van de financiering van de armenzorg. Door middel van een uitgebreide analyse van de tabellen van onderstand kan men achterhalen of er grote verschillen bestonden tussen kerkelijke en burgerlijke armbesturen, of er zich in de loop der tijd wijzigingen voordeden in de wijze van financiering, of de burgerlijke armbesturen steeds afhankelijker werden van overheids subsidies en de kerkelijke caritas meer en meer was aangewezen op giften en collecten en hoe de armbesturen reageerden op perioden van economische crises, bij daling van hun inkomsten. Aangezien in de tabellen van onderstand ook de uitgaven worden gespecificeerd kunnen we nagaan op welke verschillende manieren de armbesturen probeerden te helpen, waar hun prioriteiten lagen, hoe belangrijk de bedeling in geld was, hoeveel men besteedde aan verpleging, uitbesteding, werkverschaffing en huisvesting, en aan onderwijs aan kinderen van bedeelde ouders. Het gebruik van de tabellen op landelijk niveau is problematisch, omdat vele gemeenten en armenzorginstellingen nalatig waren in het verstrekken van inlichtingen.¹⁸

NOTEN

- 1 Voor een becommentariëring van de Verslagen omtrent het Armwezen, zie het broncommentaar van Kingma en Van Leeuwen in deze bundel.
- 2 Artikel 11, *Wet van den 28sten Junij 1854, tot regeling van het Armbestuur*.
- 3 Kort, *Geen cent te veel*, 223. Zie ook Van Leeuwen, 'Armenzorg 1800-1912', 293. Voor de houding van de hervormde kerk, zie Everts, *De verhouding van kerk en staat*, 304-305. Ook Blankenberg, De Dompierre de Chaufepié en Smissaert, de samenstellers van de *Gids der Nederlandsche Weldadigheid*, beklagden zich over vele instellingen en gemeenten in den lande die niet bereid waren medewerking te verlenen aan een inventariserend onderzoek naar de plaatselijke armenzorg. 'Meermalen', zo schrijven ze teleurgesteld in de inleiding, 'zal men in het boek aantreffen: Gevraagde inlichtingen niet ontvangen' (*Gids der Nederlandsche Weldadigheid*, XVI).
- 4 Van der Valk, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid*, 226. Zie verder Kort, *Geen cent te veel*, 223-224 en 361. Kerkelijke instellingen voelden er niets voor om de namen van hun ondersteunden door te geven aan de in 1912 ingestelde Armenraad, ook al verklaarde deze bescherming van de privacy van de bedeelden (zie hiervoor Adriani, *Voorlezingen*, 85-86).
- 5 Zie ook het broncommentaar van Kingma en Van Leeuwen in deze bundel.
- 6 Tabellen zijn als bijlage toegevoegd aan de ministeriële circulaire van 26-1-1855, nr. 3; *opmaking en inzending der tabellen betreffende de instellingen van weldadigheid*.
- 7 *Provincieblad Zeeland, Circulaire 12 februari 1898, no. 33, 1^{ste} afdeling; wijziging verslag aangaande verrichtingen van het Armbestuur 1898*. Het is waarschijnlijk dat men onder schamele armen mensen verstond die onderstand genoten zonder dat ze als huiszittende armen waren geregistreerd. 'Schaamsarmen' worden ze in de notulen van sommige armbesturen genoemd.
- 8 Artikel 13 *Wet van den 27sten April 1912, tot regeling van het armbestuur. Indeling van de tabellen nader geregeld in: Koninklijk Besluit nr 264 van den 18den Juli 1912; Koninklijk Besluit nr 322 van den 1sten September 1926 en Koninklijk Besluit nr. 340 van den 11den Februari 1936*.
- 9 Zie Kort, *Geen cent te veel*, 270-271. In enkele Zuid-Bevelandse gemeenten werd een secretaris aan de kant gezet die op frauduleuze handelingen was betrappt.

- 10 *Provincieblad Zeeland Circulaire 12 februari 1898, no. 33, 1^{ste} afdeling; wijziging verslag aangaande verrichtingen van het Armbestuur 1898, 10-11.*
- 11 Zie ook het broncommentaar van Kingma en Van Leeuwen in deze bundel.
- 12 Voor de diaconie-archieven in Drenthe, zie Gras, *Diaconie-archieven*, 84-103.
- 13 Kort, 'Armoede en armenzorg', 63-64.
- 14 De Bosch Kemper, *Geschiedkundig onderzoek*, 7-9.
- 15 Zie Kort, *Geen cent te veel*, 223-224. In het onderzoek naar de Zuid-Bevelandse bedeeden hebben we, om tot een geschatte grootte van de bedeelde huishoudens te komen, niet één omrekenfactor gebruikt, maar verschillende, al naar gelang de tijd en de plaats. Het was in onze ogen onverantwoord te veronderstellen dat de gemiddelde gezinsgrootte in bijvoorbeeld dorp X uit 1870 dezelfde was als die van een gezin in dorp Y vijftig jaar later. Verder was het zo dat er aanzienlijke verschillen in gezinsomvang konden zijn tussen de permanent en tijdelijk bedeeden. Aangezien zich onder de laatste groep vaak kinderrijke gezinnen bevonden, die alleen in de wintermaanden een beroep op de armenzorg deden en de groep permanent bedeeden voornamelijk bestond uit weduwen en ouden van dagen, was de gezinsgrootte van de tijdelijk bedeeden groter. Voor een verantwoording van de berekening van de gezinsgrootte, zie Kort, *Geen cent te veel*, 457-459.
- 16 In 1898 waarschuwde minister Goeman Borgesius voor het gevaar van dubbeltellingen. Hij wees de armbesturen erop 'dat een persoon die op b.v. drie verschillende tijdstippen in een jaar werd bedeed, in de statistiek der bedeeden niet moet worden opgegeven als drie personen, maar als één persoon. Meermalen is er van verschillende zijden op geweest, dat dit thans niet het geval is en dat vooral daarvoor de tegenwoordige statistiek der bedeeden in zoo groote mate onbetrouwbaar is' (Brief 1-2-1898, nr. 22, 8).
- 17 *Provincieblad Zeeland Circulaire 8 januari 1855, no. 10, opmaking en inzending der tabellen betreffende de instellingen van weldadigheid*, 11.
- 18 Voor de statistiek van het armwezen en de kritiek op de onvolledigheid van de gegevens, zie Verdonck, 'Verruiming der armenzorgstatistiek', 2099. Zie verder de literatuurlijst vermeld in: www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Socialezekerheid, 43-49 en 283-285.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

Voor de Bevelandse gemeenten zijn de tabellen van onderstand te vinden in de gemeentelijke archiefbewaarplaatsen en wel in de correspondentie van de verschillende gemeentebesturen (inkomende post, de relatieven tot de notulen) en, indien de armbesturen kopieën voor hun eigen administratie maakten, in de correspondentie van de armenzorginstellingen (uitgaande stukken) zelf. Aangezien alle armbesturen in het land, zowel kerkelijke als burgerlijke, verplicht waren hun tabellen naar het gemeentebestuur op te sturen, veronderstellen we dat de situatie in de rest van Nederland niet anders is. Ook in de correspondentie (uitgaande post) van de kerkelijke archieven zijn incidenteel (kopieën van) tabellen van onderstand te vinden.

Wat per provincie en per gemeente aanwezig is, kan echter aanzienlijk verschillen. Men raadplege in eerste instantie www.archiefnet.nl, met een gespecificeerd overzicht van de archiefbewaarplaatsen en –collecties per land (Nederland en Vlaanderen), per provincie en per gemeente. Van grote waarde is de door Kappelhof en Kingma samengestelde elektronische Onderzoeksgids Sociale Zekerheid 1890-1967, zie www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Socialezekerheid. Verder geeft Van Leeuwen in *Sociale Zorg. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis* 12 (Zutphen 1994) bruikbare tips over de archieven van de verschillende armenzorginstellingen. Voor de archieven van de hervormde diaconie zij verwezen naar Gras, *Diaconie-archieven*.

B Gedrukte bronnen

- Provinciaal Blad van de Provincie Zeeland*, 1855, 1898 (hierin circulaires).
Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden 1818, 1854, 1868, 1870, 1912, 1926 en 1936.
Verslag van den toestand der provincie Zeeland door Gedeputeerde Staten uitgebracht aan de Provinciale Staten, 1870, 1915.
Verslag van den toestand der gemeente Goes 1851-1930.